

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ ТА КРИТЕРІЇ ВТРУЧАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 8 ЄКПЛ

THE RIGHT TO RESPECT FOR PRIVATE AND FAMILY LIFE, HOME AND CORRESPONDENCE: ECTHR STANDARDS AND THE CRITERIA FOR INTERFERENCE UNDER ARTICLE 8 OF THE ECHR

Островська М.В., студентка IV курсу факультету міжнародного та європейського права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0002-7262-8879

Трагнюк О.Я., к.ю.н.,
доцентка кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0000-0002-4505-8105

Стаття присвячена комплексному аналізу права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції у контексті кримінального провадження, яке є однією з найбільш чутливих сфер для втручання держави. Дослідження ґрунтується на положеннях статті 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції України та норм Кримінального процесуального кодексу, а також на усталеній практиці Європейського суду з прав людини. Особливу увагу приділено змісту понять «житло», «приватне життя», «сімейне життя» та «кореспонденція», які в практиці ЄСПЛ тлумачаться широко та динамічно, охоплюючи всі сфери приватності, де особа може обґрунтовано очікувати захисту.

У роботі показано, що українське законодавство значною мірою гармонізоване зі стандартами Конвенції, зокрема через розширення поняття житла (ст. 233 КПК), визначення меж допустимого втручання у сферу комунікацій (ст. 162, 246–264 КПК) та встановлення судового контролю як ключового процесуального механізму. Водночас аналіз рішень ЄСПЛ (*Buck v. Germany*, *Uzun v. Germany*, *Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom*, *Panteleyenko v. Ukraine*, *Golovan v. Ukraine* та ін.) демонструє, що формальної відповідності норм національного законодавства є недостатньо – вирішальним залишається практичне застосування гарантій та здатність держави забезпечити реальний захист приватної сфери.

Центральним елементом статті є розкриття трискладового тесту, який ЄСПЛ застосовує для оцінки будь-якого втручання у сферу, захищену статтею 8: відповідність втручання закону, наявність законної мети та його необхідність у демократичному суспільстві. Перший критерій пов'язаний не лише із формальною наявністю правової основи, а й з її якістю, передбачуваністю та достатністю гарантій проти свавілля. Другий критерій вимагає, щоб втручання переслідувало одну з легітимних цілей, перелік яких є вичерпним. Третій критерій, найбільш змістовний, потребує доведення існування нагальної суспільної потреби та пропорційності обраного заходу, що підтверджується практикою Суду.

Ключові слова: приватне життя, сімейне життя, житло, кореспонденція, стаття 8 ЄКПЛ, трискладовий тест, законність, законна мета, необхідність у демократичному суспільстві.

This article examines the scope and limits of the right to respect for private and family life, home and correspondence under Article 8 of the European Convention on Human Rights, focusing particularly on the application of this provision within criminal proceedings. The analysis is structured around the three-part test developed by the European Court of Human Rights, which serves as the universal framework for assessing whether State interference with the protected sphere is compatible with the Convention. The study explores the requirements of lawfulness, the pursuit of a legitimate aim, and the necessity of interference in a democratic society, highlighting how these criteria operate in practice and what standards States must meet to justify restrictions on privacy.

Special attention is devoted to the qualitative components of the “in accordance with the law” requirement, including accessibility, foreseeability and safeguards against arbitrariness. The article also analyses the Court’s approach to identifying legitimate aims as exhaustively listed in Article 8, emphasising the broad margin of appreciation afforded to States in criminal justice contexts. The third and most demanding element – the necessity of interference in a democratic society – is examined through the prism of proportionality, the existence of a pressing social need, and the adequacy of procedural guarantees.

Case-law such as *Buck v. Germany* and *Uzun v. Germany* is used to illustrate the Court’s differentiated assessment of intrusive investigative measures, depending on the seriousness of the offence, the availability of less restrictive alternatives, and the degree of impact on the individual’s private sphere. The analysis demonstrates that even formally lawful and purpose-oriented measures may be found disproportionate if they exceed what is strictly required by the circumstances of the case.

The article concludes that the Ukrainian criminal procedure legislation largely aligns with the Convention standards, offering a structured system of procedural safeguards and judicial oversight. At the same time, the practical application of these guarantees requires continuous refinement to ensure that any interference with Article 8 rights remains strictly proportionate and justified by a genuine pressing social need.

Key words: private life, family life, home, correspondence, Article 8 ECHR, three-part test; legality, legitimate aim, necessity in a democratic society.

Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції є одним із фундаментальних прав людини, що забезпечує недоторканність особистої сфери, автономію індивіда та гарантує захист від свавільного втручання з боку держави. Його реалізація становить необхідну передумову для ефективного функціонування

демократичного суспільства, у якому цінується людська гідність і свобода вибору особи.

У кримінальному процесі це право набуває особливої значущості, оскільки саме тут відбувається безпосереднє втручання держави в приватну сферу особи. Для належного аналізу цього права важливо спочатку визначити його

нормативне закріплення на міжнародному та національному рівнях, а також показати, як законодавство України імплементує стандарти Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції закріплене у статті 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Відповідно до цієї статті: «1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. 2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [1].

На національному рівні стаття 30 Конституції України (далі – Конституція) гарантує недоторканність житла: «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку» [2].

Стаття 31 передбачає гарантії щодо кореспонденції: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинам чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо» [2].

І, відповідно, вже стаття 32 передбачає право на повагу до приватного і сімейного життя: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» [2].

Аналогічні ж положення закріплені й у статтях 13-15 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [3].

Таким чином, законодавство України не лише відтворює основні принципи ст. 8 ЄКПЛ, але й конкретизує процедури, що забезпечують дотримання права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції під час кримінального провадження. Проте ефективність цих гарантій значною мірою залежить від того, як саме тлумачиться поняття «житло», «кореспонденція», «приватне і сімейне життя» у міжнародній та національній практиці.

Термін «житло» у розумінні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) передбачає насамперед простір, де особа перебуває «вдома» [4, с. 158].

Проте ЄСПЛ підкреслює, що охоплення поняття «житло» не обмежується лише формально визначеними місцями проживання. Наприклад, у справі *Buckley v. United Kingdom* Суд визнав, що під захистом ст. 8 Конвенції можуть перебувати навіть тимчасові або неофіційні житла, такі як циганські шатра, які використовуються для проживання особи [4, с. 159].

Крім традиційних місць проживання, практика ЄСПЛ розширює поняття «житла» на професійні та ділові приміщення, які перебувають у володінні особи. Так, у справах *Panteleyenko v. Ukraine*, *Niemietz v. Germany* та *Golovan v. Ukraine* суд підтвердив, що обшук офісу або робочого кабінету, який належить особі, може розглядатися як втручання у житло, якщо приміщення використовується для приватної чи професійної діяльності і підпадає під «розумне очікування приватності» [4, с. 160].

В українському законодавстві кримінальний процесуальний кодекс 2012 року (ч. 2 ст. 233 КПК) імплементував цей підхід, визначивши «житло особи» як будь-яке примі-

щення, що перебуває у постійному або тимчасовому володінні фізичної особи, незалежно від його призначення чи правового статусу, включаючи всі складові частини такого приміщення. Це розширення наближає національні норми до стандартів Конвенції, поширюючи захист на інші володіння особи, такі як транспортні засоби, гаражі, земельні ділянки або службові приміщення [3].

Проте практика ЄСПЛ вказує на певні обмеження: визначення «житла» в українському законодавстві не охоплює приміщення, що належать юридичним особам, хоча у випадках, коли приватна особа контролює таке приміщення, Конвенція захищає його як частину приватного життя. Крім того, ефективність гарантій залежить не лише від формального наявного визначення, а й від дотримання процесуальних гарантій, таких як своєчасність судового контролю та пропорційність втручання, що підтверджено у справах *Chumak v. Ukraine* та *Golovan v. Ukraine* [4, с. 160].

Важливо також відзначити, що проникнення до житла чи іншого володіння може відбуватися не лише під час обшуку (ст. 234 КПК) чи огляду (ст. 237 КПК), але й під час слідчого експерименту, обстеження недоступних місць або застосування інших слідчих (розшукових) заходів. Усі такі дії можливі лише за попереднім рішенням слідчого судді, що забезпечує відповідність стандартам Конвенції та практиці ЄСПЛ [4, с. 161].

Таким чином, українське законодавство суттєво наблизилось до європейських стандартів захисту житла, проте певні обмеження та неточності у визначенні об'єктів захисту й механізмах контролю залишаються проблемними і потребують подальшого вдосконалення.

Поняття «приватного життя» у практиці Європейського суду з прав людини не має вичерпного чи формального визначення. На відміну від національних правопорядків, Суд підкреслює його динамічний та широкомасштабний характер, що дозволяє охоплювати різноманітні аспекти особистісного існування. До сфери приватного життя можуть належати, зокрема: дані про особу, міжособистісні стосунки і соціальне життя, здоров'я, психологічний стан та інші елементи, пов'язані зі свободою особи розпоряджатися власним приватним простором [4, с. 150-151]. Тобто, ми бачимо, що перелік сфер приватного життя є невичерпним, і це зумовлює широту поняття «приватного життя».

Окремої уваги заслуговує поняття «сімейного життя». Позиція Суду полягає у тому, що це поняття охоплює не лише офіційно оформлені стосунки (шлюб, усиновлення), але й сталі фактичні зв'язки, які за своєю природою є сімейними («*Kroon and Others v. the Netherlands*», 1994) [4, с. 152].

Показово, що вже у першій справі за статтею 8 Конвенції – «*Belgian Linguistics case*» (1968) – Суд окреслив ключову ідею: стаття 8 спрямована насамперед на захист особи від свавільного втручання державної влади у приватну сферу. Цей підхід визначив основне розуміння права на повагу до приватного і сімейного життя як гарантії, що обмежує дискреційні повноваження держави та вимагає від неї утримуватися від необґрунтованого втручання [4, с. 152].

Виходячи з такого тлумачення приватного та сімейного життя, на мою думку, ці поняття мають не просто декларативний характер. За ними стоїть послідовна ідея: стаття 8 Конвенції захищає передусім простір особистості автономії, у межах якого людина може формувати власну ідентичність, визначати спосіб взаємодії з іншими та контролювати доступ до своєї приватної сфери. Не випадково Суд пов'язує приватне та сімейне життя з гідністю та самовизначенням особи – цими категоріями, що не піддаються суворій юридичній формалізації.

Саме тому ЄСПЛ наголошує на розвитку цих понять відповідно до соціальних змін. Фактичні сімейні зв'язки

можуть мати не меншу вагу, ніж закріплені юридично; приватний простір може існувати не лише у традиційно окреслених межах. Така гнучкість дає змогу Суду забезпечувати реальний, а не формальний захист.

У межах статті 8 окремим елементом виступає також кореспонденція, яка охоплює сферу комунікаційної безпеки особи. Поняття «кореспонденція» постійно розширюється відповідно до технологічних змін. Європейський суд з прав людини виходить із того, що захист охоплює не лише традиційний обмін листами, а будь-які сучасні форми передавання інформації, якщо вони передбачають індивідуальний, адресний характер спілкування. До цього поняття належать текстові, графічні, аудіо– чи відеоповідомлення, а також інші дані, які передаються засобами зв'язку, що не є відкритими для необмеженого кола осіб [5].

Суд послідовно наголошує, що розвиток технологій не звужує гарантії статті 8, а навпаки – потребує їх адаптації. Саме тому до кореспонденції віднесені електронні листи, повідомлення в Інтернеті, дані, що зберігаються на серверах та комп'ютерних носіях, а також ранні електронні засоби зв'язку, такі як телекси, пейджерні повідомлення або приватні радіосигнали. ЄСПЛ проводить межу лише там, де інформація транслюється у відкритому ефірі й може бути вільно сприйнята сторонніми особами [5].

Українське кримінальне процесуальне законодавство загалом відтворює такий підхід. Частина 1 статті 162 КПК України відносить до охоронюваної законом таємниці, серед іншого, особисте листування та інформацію, що зберігається в операторів і провайдерів телекомунікацій: дані про зв'язок абонента, про надані послуги, їх тривалість, маршрути передавання, зміст тощо. Ці елементи фактично окреслюють коло об'єктів, які у контексті кримінального провадження становлять зміст поняття кореспонденції [3].

Таким чином, бачимо гармонізацію підходів: як ЄСПЛ, так і КПК України виходять із того, що кореспонденція – це насамперед індивідуальна комунікація, незалежно від форми чи технічного способу передавання. Водночас українська модель захисту зосереджена переважно на регулюванні доступу до такої інформації, що є ключовим у кримінальному процесі, де втручання держави у сферу приватності можливе лише за наявності чітко визначених підстав і процесуальних гарантій.

Отже, аналіз понять «житло», «приватне та сімейне життя» і «кореспонденція» у світлі практики ЄСПЛ та положень КПК України демонструє, що всі вони охоплюють різні сфери приватності, які перебувають під захистом статті 8 Конвенції. Незважаючи на їхню різну правову природу, для всіх цих категорій діє єдиний підхід до оцінки правомірності державного втручання.

У цьому контексті постає ключове питання: за яких умов таке втручання може вважатися допустимим, зокрема у кримінальному процесі, де обмеження приватності є найбільш інтенсивним? Саме для відповіді на це питання Європейський суд з прав людини виробив універсальний підхід – трискладовий тест, який застосовується до будь-якої форми втручання у сферу, захищену статтею 8.

Цей тест дозволяє встановити, чи відповідає втручання держави вимогам законності, чи переслідує воно легітимну мету та чи є воно необхідним у демократичному суспільстві. Застосування такого підходу дає можливість оцінювати обґрунтованість обшуків, виїмок, негласних слідчих дій, доступу до телекомунікаційних даних та інших процесуальних заходів, які безпосередньо торкаються приватної сфери особи.

Аналізуючи відповідність втручання держави гарантіям статті 8 ЄСПЛ, Європейський суд з прав людини насамперед оцінює, чи здійснювалося таке втручання «відповідно до закону». Цей елемент тесту виходить далеко за межі формального посилення на внутрішнє законодавство: він охоплює як наявність правової основи, так і її якість, тобто відповідність принципу верховенства права.

Тому закон, який дозволяє будь-яке втручання у приватне життя, житло чи кореспонденцію, повинен бути доступним, передбачуваним і достатньо чітким, щоб особа могла розуміти межі державних повноважень і потенційні наслідки їх застосування.

Практика ЄСПЛ неодноразово підкреслювала, що передбачуваність не означає абсолютної детальності. Вимога полягає в тому, щоб закон містив зрозумілі вказівки щодо умов, за яких органи державної влади можуть проводити втручання, та окреслював межі їхньої дискреції. Суд неодноразово наголошував, що нечіткі або надто широкі формулювання, які дозволяють владі діяти на власний розсуд без ефективних стримувальних механізмів, суперечать стандартам Конвенції. Саме тому ЄСПЛ послідовно вимагає, щоб національні норми, що регулюють доступ до приватної інформації або можливість проникнення до житла, встановлювали процедурні гарантії від зловживань, зокрема – судовий контроль, чіткі підстави для обшуку чи негласних заходів, а також обмеження щодо обсягу дозволених дій [6, с. 12].

У низці рішень Суд визнавав порушення статті 8 через відсутність ясної правової основи або недостатність гарантій для особи. Так, у справах щодо нагляду або збору приватних даних Суд робив акцент на тому, що закон повинен конкретизувати, коли допускається таке втручання, хто уповноважений його здійснювати та які межі цих повноважень. Недостатня визначеність у цих питаннях призводила до висновку про невідповідність критерію «законності». Подібна ситуація стосувалася і випадків, коли національне законодавство не передбачало ефективних механізмів захисту особи від втручання у її приватний простір або не встановлювало юридичних засобів реагування на його порушення [6, с. 13–17].

Такий підхід простежується у справі *Buck v. Germany*, де Суд визнав втручання «законним», оскільки національні суди встановили чітку нормативну основу для проведення обшуку, однак уже на наступному етапі аналізу виявилось, що саме застосування цих норм було надмірним та непропорційним (пп. 37–38) [7]. Водночас у справі *Uzun v. Germany* Суд прямо наголосив, що якість закону у сфері прихованого спостереження повинна забезпечувати передбачуваність та наявність достатніх гарантій від свавілля, оскільки технічні засоби стеження здатні створювати серйозні ризики надмірного втручання (пп. 60–63) [8].

При цьому ЄСПЛ неодноразово підкреслював: якщо встановлено, що втручання не було «законним», подальша перевірка того, чи переслідувало воно «легітимну мету» або чи було «необхідним у демократичному суспільстві», не проводиться. Порушення статті 8 у такому випадку є очевидним незалежно від змісту та цілей втручання.

З огляду на вимоги критерію «відповідно до закону», українське кримінальне процесуальне законодавство містить достатньо розгорнуту систему гарантій, яка покликана забезпечити передбачуваність і контрольованість будь-якого втручання у приватне життя, житло чи спілкування особи. Статті 13–15 КПК встановлюють загальні принципи недоторканності житла, таємниці спілкування та захисту приватного життя, а також прямо вимагають судового дозволу для таких втручань. Детальні процедури обшуку, огляду чи проникнення до житла викладені у статтях 233–237 КПК, де передбачені вимоги до змісту клопотання, межі дій слідчих органів та процесуальні гарантії для особи. Регулювання втручання у комунікації й обробку електронних даних визначено статтями 246–248, 263–264 КПК, які допускають негласні слідчі розшукові дії лише за умови неможливості отримати відомості іншим способом і виключно на підставі ухвали слідчого судді. У сукупності цей масив норм забезпечує необхідний рівень юридичної визначеності та процедурних стримувань, що узгоджується зі стандартами ЄСПЛ щодо критерію «законності» [3].

Оцінюючи другий елемент трискладового тесту – наявність законної мети, Європейський суд з прав людини виходить із переліку, наведеного у пункті 2 статті 8 Конвенції. Серед цих підстав – інтереси національної та громадської безпеки, економічного добробуту країни, запобігання злочинам чи заворушенням, а також захист здоров'я, моралі або прав і свобод інших осіб. Цей перелік є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню, однак Суд традиційно визнає широке поле розсуду держав у визначенні того, яку саме мету переслідує конкретне втручання [6, с. 17]. Позиція Суду щодо визначення законної мети добре ілюструється у справі *Buck v. Germany*, де обшук був спрямований на встановлення особи водія, який міг учинити правопорушення, і ЄСПЛ визнав таку мету сумісною з цілями запобігання злочинам та захисту прав інших осіб (п. 41). [7] Це демонструє, що у кримінальному процесі легітимна мета втручання часто витікає безпосередньо з характеру інкримінованого діяння.

Також, у справі *Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom* Уряд обґрунтовував втручання арештом необхідністю запобігання злочинам й захистом національної безпеки, і Суд визнав ці цілі законними для цілей статті 8. Це ілюструє типовий підхід ЄСПЛ: державні заходи в кримінальному процесі майже завжди можуть бути виправдані легітимними цілями, передбаченими Конвенцією [9].

Можна сказати, що критерій законної мети хоча й виглядає технічно простим, однак задає важливі межі для будь-якого втручання держави. ЄСПЛ послідовно підкреслює: втручання повинно бути спрямоване саме на одну з цілей, передбачених Конвенцією, і ця мета має логічно випливати з обставин кримінального провадження. Аналіз таких справ, як *Buck v. Germany* та *Fox, Campbell and Hartley v. the UK*, показує, що Суд приймає широкий спектр цілей, проте очікує, що держава діятиме добросовісно й не маскуватиме інші мотиви під «запобігання злочинам» чи «захист безпеки». Тож наявність законної мети – це радше мінімальний поріг, але без його дотримання подальша оцінка пропорційності втручання є неможливою.

Третій елемент трискладового тесту – вимога «необхідності у демократичному суспільстві» – є ключовим для оцінки допустимості втручання держави у сферу приватного життя, житла чи кореспонденції. Він передбачає, що навіть втручання, яке здійснене відповідно до закону і переслідує законну мету, має бути виправдане наявністю нагальної суспільної потреби та бути пропорційним цілям, заради яких його застосовано. ЄСПЛ не надає фіксованого визначення поняття «необхідності», дозволяючи державам певну свободу розсуду, однак межі цього розсуду не є необмеженими та підлягають перевірці Суду [6, с. 20].

Для встановлення відповідності втручання цьому критерію ЄСПЛ здійснює зважування конкуруючих інтересів: з одного боку – інтересів суспільства та держави, з іншого – індивідуальних прав заявника. У своїх ранніх рішеннях Суд наголосив, що термін «необхідний» не може тлумачитися як «корисний», «бажаний» чи «корисний». Його зміст полягає у наявності «нагальної соціальної потреби», яка обумовлює відповідне втручання. Визначення такої потреби спершу здійснюють національні органи, однак їх оцінка не є остаточною: вона підлягає перегляду ЄСПЛ на предмет того, чи були наведені мотиви достатніми, належними та переконливими [6, с. 20].

Подальша практика Суду конкретизувала зміст цього критерію. Втручання вважатиметься «необхідним», лише якщо воно відповідає нагальній соціальній потребі та залишається пропорційним законній меті. Суд перевіряє, чи існували альтернативні, менш інтенсивні заходи, і чи була поведінка держави мінімально інвазивною для прав заявника. При цьому саме на державу покладається обов'язок довести, що таке втручання відповідало нагальній необхідності, що прямо підкреслюється у практиці Суду [6, с. 21].

У справі *Buck v. Germany* ЄСПЛ продемонстрував суворий підхід до оцінки необхідності, наголосивши, що навіть формально законний та спрямований на легітимну мету обшук може бути непропорційним, якщо він виходить за межі того, що є об'єктивно необхідним у конкретних обставинах. Суд врахував незначну тяжкість правопорушення, статус заявника як третьої особи, відсутність доказів, що обшук був єдиним можливим засобом, а також надмірне проникнення в житлове приміщення. У результаті Суд визнав порушення статті 8, дійшовши висновку, що обшук не відповідав нагальній суспільній потребі та не був пропорційним поставленій меті (пп. 47–53) [7].

Натомість у справі *Uzun v. Germany* Суд дійшов протилежного висновку, визнавши втручання необхідним у демократичному суспільстві. Зокрема, ЄСПЛ підкреслив надзвичайну тяжкість розслідуваних злочинів (серія замахів), неефективність менш інтенсивних заходів, обмеженість у часі та сфері застосування GPS-спостереження, а також наявність процесуальних гарантій, включно з подальшим судовим контролем. Сукупність цих факторів дала підстави визнати, що втручання відповідало нагальній суспільній потребі та не виходило за межі допустимих обмежень (пп. 77–81) [8].

Особливий підхід застосовується до загальних заходів, що приймаються на рівні законодавства. У таких випадках ЄСПЛ оцінює не лише формальну обґрунтованість втручання, а й якість парламентського та судового контролю за необхідністю відповідних обмежень. Якщо існує ризик зловживань, саме держава повинна показати, яким чином застосований загальний захід був збалансований пом'якшувальними механізмами, що унеможливають надмірне чи непропорційне втручання [6, с. 21].

Отже, можна відзначити, що критерій «необхідності у демократичному суспільстві» фактично виконує роль головного фільтра, який відділяє допустиме втручання держави від надмірного чи свавільного. Саме на цьому етапі проявляється справжня сутність пропорційності, адже Суд оцінює не лише формальні підстави втручання, а й його реальний вплив на права особи та обґрунтованість позиції держави. Порівняння таких справ, як *Buck v. Germany* та *Uzun v. Germany*, демонструє гнучкість, але водночас і вимогливість цього критерію: ЄСПЛ готовий підтримати державу у випадках, коли вона діє в межах об'єктивної необхідності й гарантує достатні процесуальні стримування, але так само рішуче реагує на надмірне чи непропорційне втручання, навіть якщо воно формально слідує законній меті. У цьому сенсі тест «необхідності» забезпечує практичну дієвість статті 8, примушуючи державу щоразу доводити, що обмеження приватності є не лише доцільним, а справді неминучим з огляду на потреби демократичного суспільства.

Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини в кримінальному процесі є однією з найскладніших сфер конвенційного контролю, оскільки поєднує необхідність забезпечення ефективного розслідування з обов'язком держави поважати приватне життя, житло, сімейні відносини та кореспонденцію особи. Трискладовий тест, вироблений ЄСПЛ, виступає ключовим інструментом, який дозволяє збалансувати ці конкуруючі інтереси та оцінити допустимість втручання.

Перше положення тесту – вимога «відповідності закону» – підтверджує, що формальна наявність правової норми недостатня: закон має бути якісним, передбачуваним і забезпечувати реальні гарантії від свавілля. Другий елемент – «законна мета» – зазвичай не становить труднощів у кримінальному провадженні, оскільки більшість процесуальних заходів прямо спрямовані на запобігання злочинам або захист прав інших осіб. Водночас третя умова – «необхідність у демократичному суспільстві» – є визначальною, оскільки саме вона вимагає доведення нагальної суспільної потреби та пропорційності втручання.

Практика ЄСПЛ демонструє, що Суд не обмежується формальною відповідністю процедури, а детально оцінює контекст, тяжкість злочину, наслідки для особи, наявність менш інвазивних альтернатив та достатність процесуальних гарантій. Порівняння справ *Buck v. Germany* та *Uzun v. Germany* показує, що навіть подібні за формою втручання можуть мати протилежну оцінку Суду залежно від конкретних обставин, рівня небезпеки та адекватності контролю за заходами.

Українське кримінальне процесуальне законодавство загалом відповідає стандартам Конвенції, однак ключовим викликом залишається практичне забезпечення реальної, а не декларативної пропорційності та ефективного судового контролю за втручанням у сферу приватності. Саме від того, наскільки ретельно національні органи застосовуватимуть критерії ЄСПЛ у кожному конкретному випадку, залежить ефективність гарантій статті 8 у кримінальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.11.2025).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).
5. Шимон С. І., Лупало О. А. Право особи на таємницю кореспонденції: питання публічно-правової та приватно-правової термінології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Т. 1, № 72. С. 118–125. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.20> (дата звернення: 24.11.2025).
6. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: Право на повагу до приватного і сімейного життя. 1-ше вид. Пер. з англ. з допов. – О. Дроздова, О. Дроздової. Страсбург: Європейський суд з прав людини, 2018. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf (дата звернення: 24.11.2025).
7. Case of *Buck v. Germany*. / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-68920%22%5D%7D> (дата звернення: 24.11.2025).
8. Case of *Uzun v. Germany*. / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-100293%22%5D%7D> (дата звернення: 24.11.2025).
9. Case of *Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom*. / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57721#%7B%22itemid%22%3A%22001-57721%22%5D%7D> (дата звернення: 24.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025